

De graften van Zuid-Limburg

Het landschap van Zuid-Limburg heeft zich onder invloed van wisselende klimaten en bevolking ontwikkeld tot het huidige heuvelgebied. De gevolgen van ingrepen in de historische elementen van het landschap, zoals de holle wegen, de graften en de mergelgroeven, maken duidelijk dat deze elementen nog steeds hun functie hebben.

SASKIA JACOBS*

Zuid-Limburg heeft een heuvelachtig karakter. Het landschap is sterk golvend door de lange, diep ingesneden dalen in het van origine vrij vlak schiervlakte- en terrassenlandschap. De ondergrond bestaat uit scheefgestelde pakketten Carbonische leisteen, kalksteen uit het Krijt (waarvan een deel is verweerd tot een zogenaamde verweringsleem, die ter plaatse bekend staat als kleefaarde) en Tertiaire sedimenten. Op de plateaus zijn de formaties bedekt met terrasmateriaal, afgezet door de Pleistocene en vroeg-Holocene Maas. Hierover ligt een löss-pakket dat door de wind is afgezet gedurende de Saale- en Weichsel-ijstijden. De dalen zijn het resultaat van de erosie-activiteit, uitgeoefend door de rechter zijriviertjes van de Maas: de Gulp, de Geul en de Geleen.

ONTWIKKELING

In dit fraaie landschap dat bestaat uit plateaus, hellingen en dalen heeft zich een cultuurlandschap ontwikkeld. Al 5300 jaar voor Christus was dit gebied bewoond door de Bandkeramiekers. Maar pas vanaf de Romeinse tijd is het gebied permanent bewoond geweest. De ontginning van het hele gebied is in de Middeleeuwen goed op gang gekomen. Toen werd het grootste deel van het bos gerooid en omgezet in bouwland. Over het karakter van het landbouwbedrijf op de lössgronden is nog weinig bekend. Wel lijkt zeker dat er al gedurende zeer lange tijd akkerbouwbedrijven waren, waarbij een eenzijdige graanteelt centraal stond. De veestapel was hieraan ondergeschikt en mede vanwege een structureel gebrek aan goed grasland verhoudingsgewijs erg klein. Aan het eind van de vorige eeuw, ten tijde van

Begroeide perceelscheidingen langs een holle weg. Foto: Dimitri Frenken

de graancrisis, is hierin verandering gekomen. Veel akkerland werd toen omgezet in weidegrond en veel van deze weiden werden beplant met hoogstambomen. Zo is men uiteindelijk de weg ingeslagen naar een gemengde bedrijfsvorm, waarbij de akkerbouw in dienst van de veehouderij is komen te staan.

INDELING

Het grondbezit in Zuid-Limburg is erg versnipperd. In heel Nederland is het gemiddelde kavel aantal per bedrijf drie, terwijl in Zuid-Limburg elk bedrijf een kavelaantal van zeven heeft.

Naast grootgrondbezit kwamen er erg veel kleine perceeltjes voor. Dit bracht de noodzaak tot herverkaveling met zich mee. Tot nu toe is alleen het westelijk deel van het Mergelland en het Ransdalerveld herverkaveld. Het nederzettingpatroon is zowel geconcentreerd, lineair als verspreid. De gesloten hoeve is het boerderijtype dat hier veel voorkomt. De wegen zijn sterk beïnvloed door het reliëf. De oudste wegen volgen de grote dalen en zijn daardoor nogal bochtig, net als de oudste ontsluitingswegen van de plateaus. Op de plateaus zelf zijn de wegen recht.

GROEVEN

Veel historische elementen zijn in het landschap terug te vinden. Typisch voor Zuid-Limburg zijn de holle wegen, graften en mergelgroeven. Deze staan alle wat onstaanswijze betreft in verband met het landschap. Holle wegen en graften vormen een produkt van het menselijk gebruik van het landschap en de reactie van de natuur hierop. Wegen die men op hellingen aanlegt, graven zich op den duur in. Akkers op steile hellingen zorgen voor afspoeling van de

bodem. Dit wordt tegengegaan door begroeide perceelscheidingen, die de grond opvangen. De steilranden die zo ontstonden heten graften. De houtproductie op graften en holle wegen diende voor de open haard, de bakoven en als afrastering. Mergel is ontstaan in het Krijt, toen Limburg de bodem van een zee vormde. De groeven leverden grote blokken die men gebruikte als bouwsteen en verder losse mergel die werden gebruikt voor bemesting of voor het bereiden van metselspecie. Zo zijn er in de loop van de tijd uitgebreide gangenstelsels ontstaan die soms al uit de Romeinse tijd stammen.

KARAKTER

Tegenwoordig staat dit kleinschalige cultuurlandschap onder druk. De verandering van het karakter van het landbouwbedrijf zorgt ervoor dat de boer het cultuurlandschap in zijn huidige vorm, met de kleine percelen, graften en holle wegen, niet meer nodig heeft. Schaalvergroting is echter slechts beperkt mogelijk. Een voorbeeld van hoe het mis kan gaan, vormt het herverkavelingsgebied Ransdalerveld, waar men te veel graften heeft weggehaald en waar nu tonnen grond wegspoelen.

Het is duidelijk dat behalve om cultuurhistorische redenen ook om landbouwkundige redenen wordt op dit moment onderzocht hoe bij toekomstige ruilverkavelingen de historische landschapselementen zo goed mogelijk bewaard kunnen blijven, zonder een rendabele bedrijfsvoering in de weg te staan.

* De auteur is student historische geografie aan de Universiteit van Amsterdam. Op dit moment werkt zij aan haar afstudeerscriptie over graften en ruilverkavelingen in Zuid-Limburg.